

Помоліться за мене
сльозами,
вітром з моря та
сонячним світлом.

На старому асфальті
крейдою
намалюйте моє
обличчя.

Або саявом вчорашніх
візій
зазирніть за далекі
мрії.

Про мандрівки хмаринок
в небі
і розбитих сердець
любов'ю...

Помоліться сьогодні
до темряви
до глибокої темряви
болю.

*Вірш Ігоря Козловського,
написаний у підвалі під час полону*

Сенси любові

Ви знаєте, люди, які перебувають там, на дні людського життя, потребують слова. І це слово не просто повинно їх втішити. Їм треба почути щось, що дає їм надію — цього потребує їх душа. Людина має право. І це право є з самого початку Святого Письма Господнього, яке свідчить про свободу вибору. Чому Бог дав свободу вибору людині? Тому що Він її любить. А любов не створює умов рабства, вона якраз ставить питання свободи.

Любов безумовна.

Любов багатовимірна і виявляється саме в процесі, тому що любов — це дія, не слова. Я бачив людей у перші дні [війни], і я бачив тих людей, які не змогли виїхати... От старенькі йдуть дорогою, і відчиняються двері під'їзду, вибігає людина і цим старим незнайомим людям несе їсти. Вона несе їжу — і це любов. Навіть до незнайомих людей. Це якраз характерна особливість цієї війни: вона дійсно народна, і ми — озброєний народ у різних формах озброєння — не тільки у тих, хто взяв у руки зброю, але у тих, хто допомагає. Це різна любов. Ти вкладаєшся в цю любов для того, щоб вона стала інструментом зміни всього світу, як внутрішньо, так і зовнішньо.

В античному світі було багато таких поглядів на любов, які ми використовуємо у значенні любові. В українській мові хоч є слово «кохання», а в російській — тільки

«любов», і можемо любити Люсю, морозиво і свою кішку, і це розмиває сприйняття. Насправді це різні точки зору в античному світі: і ерос, і філія, і сторге, і агапе, і людус, і манія. Тих різних проявів є безліч, кожне з них є і хворобливим, є і з використанням свого Его, і просто на рівні тілесної любові, або родинне, як сторге. Скажімо, коли ти відчуваєш, що таке родинні зв'язки, вони не мають бути еротично наповнені. Або філія — є дружня любов, і вона важлива також. Агапе — це вже інший вимір, та планка, яка не виводить за межі емоцій, але це вольова, волюнтативна любов, тобто

любов, яка наповнена твоєю
відповідальністю.

Ти вкладаєшся в цю любов для того, щоб вона стала інструментом зміни всього світу як внутрішньо, так і зовнішньо.

Постійно згадую діалог, коли Христос зустрічається з Петром після Воскресіння і ставить йому це запитання, а Петро перед тим зрадив тричі Христа. Христос питає: «Петре, ти любиш мене?». А той відповідає: «Я люблю Тебе, Господи!». Він другий раз випитує: «Ти любиш мене?». І Петро знову відповідає: «Люблю Тебе, Господи!». І третій раз так, а він каже: «Все Ти бачиш, Господи!». Ну дивний якийсь діалог. А якщо ми читаємо в грецькому варіанті, ми бачимо таке: «Петро, ти агапео мене?». А він відповідає: «Філію Тебе, Господи!». Знову Христос: «Ти агапео?». Тобто [іншими словами питає, чи] ти доріс до рівня агапе. Петро знову відповідає. А на третій раз він запитує: «Ти філію?».

[І чує відповідь:] «Ну ти все бачиш, Господи!» Він ще не доріс до агапео. Далі він доросте, його розіпнуть, як і Христа, і він скаже, що не може бути як Христос, тому його розіпнуть інакше, ніж Христа. Але ж це свідчить про те, що

в любові треба зростати.

Любов — це процес, праця, а не емоції. Вони там є, безумовно, є. Але ми живемо в такому світі, де змінюється наш настрій, ситуації, і якщо ми не несемо відповідальності, ми можемо розірвати стосунки. Можемо говорити, що любов «минула». Але вона не може минути, якщо це дійсно любов! [Для агапео потрібні зусилля, тобто йдеться про] вольові, волюнтативні моменти. ⁹

Кожен із нас — окрема особистість, яка має своє уявлення про Всесвіт. Ви повинні бути достатньо впевненими у своїй системі світобачення. А для розуміння того, як певна картина виникла у свідомості іншого — маєте виявляти емпатію. За два роки у полоні мені доводилося зустрічати людей з різними політичними та релігійними поглядами, але я був змушений з ними спілкуватися. Я перебував поруч із вбивцями та маніяками, і повинен був якось з ними жити. Я дивився на них не як на ворогів, а вів діалог з їхнім внутрішнім світом. Саме це допомогло мені вижити. ⁹⁹

Мужем буде той, хто серед націлених
у нього звідусіль небезпек (...) не зрадить
свою стійкість.

ЛУЦІЙ АННЕЙ СЕНЕКА

Ми повинні розуміти особливе буття поняття «толерантність» у нашому просторі. Що я маю на увазі? Є слово «терпимість». Тож чому ми використовуємо «толерантність»? Це ж не випадково, так? 16 листопада 1995 року був проголошений Міжнародний день толерантності. І в преамбулі було написано, який саме зміст закладений у цьому слові. Якщо «терпимість» — це коли ми просто терпимо присутність іншого, то «толерантність» — ні. Толерантність вимагає від нас не пасивної, а активної позиції: пізнати Іншого. Пізнати Іншого — і далі, не втрачаючи своєї асертивності, своєї центрованості, сконцентрованості, своєї внутрішньої картини світу, відкритися до розуміння Іншого.

Будь-яка відкритість дає тобі
додаткове розуміння і себе також.

Це тебе збагачує. Саме на цьому робиться акцент. Дуже багато людей не розуміє до кінця, що таке толерантність. Вони навіть протестують, думаючи, що толерувати — це означає погоджуватися, приймати тощо.

Україна завжди була і є унікальною у своєму історичному різнобарв'ї. Особливості формування української нації вплинули на одвічні пошуки духовних сенсів, а разом з тим — на створення світоглядних картин світу.

Зрозуміло, що історично Україна — як фронтір. Ми — фронтір між різними культурами, цивілізаціями. Так чи інакше, це був простір напруги — фронтір. Він рухається, він живий, це не кордон, який сталий. Ця життєва сила фронтиру створює іншу людину. Людину фронтиру.

Людина фронтиру — це і напруга,
і відкритість.

І тому Грушевський каже: хто такий український козак? [Це] християнський воїн у мусульманському одязі. Він натякає на те, що на цьому порубіжжі, на цьому фронтірі є взаємообмін.

У степу ви не можете відрізнити кримського татарина від ногойця і українського козака, не зможете. Вони всі засмагли, в однаковому одязі, навіть поведінка степова — вона ідентична, тому що там були дуже активні переходи. І українці нормально почували себе в кримському ханстві. А щодо кримських татар — їм дозволялось навколо Січі випасати своїх овець. Дозволялось, і спокійно до цього ставилися. Навіть під час війни, все одно видавали певним, сучасною мовою, торговельним експедиціям в Крим такі-от «подорожні»; там було написано: мурзам, муханам татарським просимо дозволити проїзд... Тобто були стосунки, була певна участь в історії.

Або, наприклад, я читаю про ці містечка, хасидські містечка — це ж простір хасидизму. Феномен народжувався тут, в Україні — і, до речі, в цьому феномені одночасно живе і Сковорода, і Баал Шем Тов, це ж XVIII століття... Що я бачу? Я бачу багато спорідненостей. На що

звертає увагу Баал Шем Тов, у чому була його революція? Він каже, що він у світі природи, в навколишньому світі, читає те, що є в Торі. І тому він, коли вивчали Талмуд, також вивчав і цей зовнішній світ. І далі він доходить до цієї думки, що є три тексти:

є людина, є навколишній світ
і є сакральний текст.

Про що каже Сковорода? Сковорода каже, що є три тексти: є людина, є навколишній світ і є Біблія, сакральний текст. Тобто навіть ідеї того часу дуже споріднені. В ньому [у тексті Сковороди] можна знайти багато таких паралелей. Це не випадково. От я читаю, як дослідники-етнографи у XIX столітті описують весілля в хасидському містечку Бердичеві: жодне весілля не відбувалося без запрошення українських селян (а навколо скрізь українські села), козаків, які приїжджали і були частиною цього хасидського карнавалу. Ми ж знаємо, що хасидські весілля — як карнавал; мені завжди подобається бути там. І українці є учасниками, їх втягують, є культурне проникнення.

Коли 1990 року я в архівах розгортаю «Справочник Екатеринославской губернии Бахмутского уезда местечка Юзовка», то читаю, що це містечко. І зрозуміло, що, як досліднику, мені цікаво — я бачу, що в цьому містечку мешкає (це ж пишуть православні) шістнадцять тисяч юдеїв і одинадцять тисяч православних. Це юдейське містечко. Це текст 1913 року. Три синагоги, і це Юзівка. В Бахмуті було дев'ять синагог. Так, це штетл, навіть

книга є про Бахмут, про бахмутський штетл. На жаль, вона залишилася в окупації, а було ж декілька примірників. Місцевий краєзнавець повністю описує, це дуже-дуже цікаво... Але Юзівка також: три синагоги, одна — там, за ЦУМом; інша була на вулиці Зайцева, тобто той бік, де старовинний готель «Великобританія»; третя — на місці філармонії.

Ми всі починаємося з дитинства.

Щойно людина народжується, як уже вбудовується в матрицю: зрілу, древню. У цій матриці — і середовище, і родина, і різні дрібниці, яких сама людина, може, й не усвідомлює. Та все перелічене впливає на нашу взаємодію зі світом, на формування світогляду. Особистість виховується не тільки словами. Оскільки люди — істоти сугестивні, на нас так чи інакше позначаються переживання, дії, думки тих, хто поруч. Ми вчимося говорити, ходити, думати, міркувати, рефлексувати — це

фундамент, який закладається
змалечку.

Я народився після Другої світової — період, коли всі навколо добре пам'ятали проблеми, пов'язані з війною. Більшість людей, які жили поруч, перебували на раніше окупованій території, тому переживали страхіття. З дитинства пам'ятаю спогади мами, батька, бабусі про війну. Бабуся виховувала маму сама. Вона розповідала, як виживали в умовах війни, як рятували єврейських дітей від нацистів.